

перебуває в постпозиції щодо означуваного слова, пор.: *І небо вологе – над* (В. Стус. Вертання / зб. Веселий цвинтар).

Отже, можна зробити висновок, що послідовно простежується залежність формально-синтаксичної структури простого речення від інтонаційних характеристик його реалізації в мовленні, зокрема яскраво виявляється кореляція формально-граматичного та комунікативного рівнів односкладних вказівних номінативних і поширених буттєвих номінативних з двоскладними повними реченнями. Найбільшої значущості при цьому набувають підвищення або зниження інтонації, логічний фразовий наголос і наявність / відсутність паузації в середині висловлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багмут А. Й. Інтонація як засіб мовної комунікації. К. : Наукова думка, 1980. 243 с.
2. Борисюк І. В. Інтонація і культура мовлення. Українська мова і література в школі. 1978. № 1. С. 33.
3. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : монографія. К. : Наук. думка, 1992. 224 с.
4. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.
5. Коваль Л. Семантико-синтаксична основа головного компонента односкладних речень в українській мові : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 316 с.
6. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.
7. Торсуева И. Г. Интонация и смысл высказывания. М., 1979. 112 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стус В. Веселий цвинтар. URL: <http://1576.ua/books/1270>

Святошенко Т. Г.
(с. Миколаївка)

МЕТАФОРИЧНІ ОБРАЗИ В ПОЕЗІЯХ ВАСИЛЯ СТУСА

*Торуй свій шлях – той, що твоїм назвався,
той, щ обрав тебе навіки-вік.
До нього змалку ти заповідався,
до нього сам Господь тебе пририк.
Василь Стус*

Василь Стус – поет, літературознавець, перекладач, інтелектуал, правозахисник. Прожив коротке, але яскраве життя. У Стусовій поезії

пристрасть поета-громадянина органічно поєднується з філософічною заглибленістю й розважливістю поета-мислителя, що виявляється в осмисленні основних засад буття, місця людини на землі, її морального самовизначення.

Стусознавча парадигма за довгі роки зібрала в науковому доробку різноманітні дослідження: образний світ, семантику мови, життєвий шлях, творчість тощо.

У цій статті порушені питання поетики. Вони лежать на межі між літературознавством та мовознавством, зачіпають нюанси критичної рецепції й усвідомлення В. Стуса як митця. Особливу увагу приділяємо метафоричності та образності його поетичного світу, які адекватно моделюють містичну фактуру експресіоністичної лірики В. Стуса.

Н. І Дорофєєва зазначає: «Метафора – це образний вислів, в якому ознаки одного предмета чи дії переносяться на інший за подібністю» [3, с. 102]. Виходячи з природи та механізмів створення метафори, вчені виділяють два принципи класифікації метафори: риторичний (традиційний) (Л. Мацько, О. Мацько) та лексико-граматичний (О. Сидоренко).

Л. Мацько виділяє такі метафори: 1) стерті (загальномовні, архетипні, фольклорні) – такі, в яких уже втрачено несподіваність асоціативного зв'язку; 2) розгорнені – містять декілька метафоричних компонентів та охоплюють значно більший семантичний простір у висловлюванні.

О. Сидоренко за лексико-граматичним принципом виділяє такі різновиди метафор: 1) субстантивні: а) загальномовні одночленні іменникові; б) двочленні іменникові; в) тричленні іменникові; 2) атрибутивні: а) виражені прикметником та дієприкметником; б) виражені прислівником; 3) комбіновані (атрибутивно-субстантивні; 4) дієслівні.

Механізм конструювання метафори складається з декількох етапів (пошук суб'єкта метафори, пошук додаткового об'єкта, синтез обраних об'єктів, зіставлення між собою асоціацій), у результаті чого народжується новий художній образ. Саме за таким принципом працював В. Стус.

Стиль В. Стуса вражає метафорами, він ніби жонглює ними, приголомшуючи повсякчас свого читача парадоксальними, просто немислимыми асоціативними зв'язками.

В. Стуса називають поетом метафори, яку в його текстах можна розглядати з різних боків. Найпоширенішими є індивідуально-авторські метафори. Їхні ознаки: суб'єктивність, асистемність, унікальність, наявність авторства, одноразовість вживання, новизна.

У поетичному доробку поширені метафори-прикладки: «вияви-самострати» [6, с. 41], «птиці-слова» [6, с. 81], «весни-дні» [6, с. 94].

Подекуди в порівнянні може зникати сполучник, воно перетворюється на метафору: *«Як ти довго випростуєшся з землі, білий світе! Десятилітнє терпіння – вмирання. Сон – визволення»* [6, с. 45].

Генітивна метафора – це метафоризоване іменникове словосполучення із залежним словом у родовому відмінку. Її широко вживає В. Стус: *«Візерунки дуи»* [5, с. 223], *«у білоті недосягання»* [5, с. 224], *«ріка життя»* [5, с. 289], *«літа блукань, надій і спроневіри»* [5, с. 310].

Генітивні метафори В. Стуса стислі, економічні, мають глибокий зміст і одночасно – зрозумілі без контексту, прозорі: *«хліб смертей»*, *«сон очей»*, *«мед гріхів»*, *«кадуби ночей»* [5, с. 291].

Василь Стус розвинув пошук нових відтінків, слів емоційно-психологічного змісту, знаків-символів. Так, образ дороги стає символом життя, нездоланності: *«Та відчайдушно пролягла дорога несамовитих»* [5, с. 226]; *«Вглядаюсь в осінні стерні – куди ти біжиш, дорого?»* [5, с. 222].

Метафоричність Стусової мови складна й експресивно насичена: *«Церква святої Ірини криком кричить із імлі»* [8, с. 520]; *«Глипає оком в'язниця, наче сова із птьми»* [8, с. 520]. Метафоричні епітети, виразні та емоційні, передають незахищеність поета: *«самоти згорьовані хорали»* [5, с. 9], *«сумне вікно»* [5, с. 223], *«навіжений голос»* [5, с. 222], *«потойбічна вода»* [5, с. 223], *«благий переляк»* [5, с. 150], *«кошлатий байрак»* [5, с. 150].

«На основі метафоричного перенесення значень у художньому мовленні створюються мовні образи» [7, с. 121], найважливішим серед яких є образ України. Вітчизну зображено в кількох ракурсах: Україна знедолена – *«Протрухлий український материк росте, як гриб»* [5, с. 69]; далека – *«До тебе вже шляхів не напитати, і в ніч твою безсонну не зайти»* [5, с. 226]; втрачена – *«О земле втрачена, явися – бодай у зболеному сні!»* [5, с. 280].

Образ України поєднаний з образом матері, «який покликаний відобразити не тільки синівські почуття вічного боргу перед найріднішою людиною, але і передати одвічні національні цінності, що полягають у вшануванні матері і рідної землі» [1, с. 387]. Виникає триєдиний образ Вітчизни-матері-коханої:

*Щодень за днем, щорік за роком
вглядаюся в сумне вікно –
і бачу мигдалеве око,
Вітчизно, Матере, Жоно! [5, с.223].*

Україна й особистість поєднані одними прагненнями і болями, отже, почасти ліричне «я», Батьківщина і Бог створюють у Стуса сакральний трикутник: *«І Господові помолись за мене»* [5, с. 226]; *«Серце промовляє – до тебе Бог заговорив»* [5, с. 259].

Рідній Україні поет протиставляє «новий світ» тоталітаризму: «*А світ звіріє в сотню пац*» [5, с. 262]; «*... у грудях пітьма і світ обступає стокрик – Колима*» [5, с. 263]. Уособленням цього «нового світу» є образ людини без голови: «*біля моїх дверей зупинилося дві ноги, дві руки й тулуб (голови не було)*» [5, с. 75].

Метафоричні образи долі, життя-смерті, зради створюють картину страждань людини у світі зла: «*Чи серцем не жахнуться од ознобу на цих всебідах?*» [5, с. 226]; «*Ріка життя уже тече повз мене*» [5, с. 289]; «*зворохобилися душі*» [5, с. 282].

Образи рідної хати, джерела, криниці, весни емоційні та щемливі: «*Поприсідали верби у воді*» [5, с. 14]; «*ущухло серце джерела*» [5, с. 227]; «*сяє срібне серце землі всепекельними калюжами*» [5, с. 289]; «*ліс випустив мене з своїх обіймів, ... все поновила, сплутавши, зима*» [5, с. 35].

У поета спостерігаємо складні алюзійні метафори. В одному з літературознавчих словників подано таке визначення поняття: «Алюзія – натяк на загальновідомий історичний, літературний чи побутовий факт» [9, с. 371]. Форма метафори лежить на поверхні, а смисл її закодований у підтекст, «в якому конкретно-чуттєва даність предмета зображення, крім власного, має значення зумисно прихованого натяку на якусь іншу ідею чи образ» [2, с. 112]. Так, образ хреста пов'язаний із в'язницею, самотою, болем: «*Довкола – зрубані хрести по рідній Батьківщині*» [5, с. 288]; «*всю душу з'їв цей шлак лілово-сірий, це плетиво заламаних доріг*» [5, с. 225]; «*світ вишито хрестом*» [5, с. 246]; «*Чолом прогрішим із тавром зажури все б'юся об тверді камінні мури*» [5, с. 10]. А образ людини без обличчя створює асоціативний ряд: кат, звиродніння, «*тьмуця тьма*», самовладдя:

*Порідшала земна тужава твердь,
Міський мурашник поточив планету
... Вже навіть немовлятко
й те обіцяє стати нашим катом
І порубати віковий поріг* [5, с. 265].

Яскраво виражена метафоричність мови Стуса в кольоровій гамі та звуковій палітрі: «*затрембітав тонкими голосами гранчастий келих квітів і дівчат*» [5, с. 206]; «*О тише тиші, заколилуй забутим гуком*» [5, с. 259]; «*Самотньо сновигає голос у синіх нетрях вечорів*» [5, с. 258]; «*Тільки тобою білий святиться світ*» [5, с. 189].

Вірш «Ярій, душе...» – це справжня гама кольорів:

*У білій стужі сонце України.
А ти шукай – червону тіль каліни
на чорних водах – тіль її шукай...
У сивій завірюсі голосінь
Ці грона болю... [5, с. 74].*

Для Стуса характерне накопичення метафор, яке передає нагнітання, тривогу, жаль, збентеження ліричного героя. Ці емоції продукують у читача сприйняття навколишнього світу як живої істоти:

*Народжень дибиться громаддя
З торосів вікових страстей –
І знов синодиком смертей
Утверджується самовладдя [5, с. 252].*

Письменник звертається до розгорнутих метафор, щоб не лише зіставити окремі явища на основі певної спільної риси, але й розвинути цю спільність у невеликий сюжет:

*Галактик зірна круговерть
спіраллю простаного болю
значить одвічну людську долю,
снігами виповнену вщерть [5, с. 34].*

Персоніфікація, тобто «уособлення і уподібнення неживих предметів чи явищ природи людським якостям» [3, с. 120], у текстах В.Стуса має ознаки новизни й несподіваності: «Сонце відтремтіло. Дитинство загубилось серед дня» [5, с. 6]; «сніг хоче спати» [5, с. 8], «сонце божеволіє» [5, с. 222], «стогне вікно» [5, с. 263], «свічадо спить» [5, с. 206].

Характерною рисою Стусової метафори є психологізованість. Метафора за своєю суттю відбиває синкретизм експресіоністичних елементів у світосприйнятті автора. Це, безперечно, сприяє створенню емоційного впливу на читача. У віршах про кохання метафори з адитивним забарвленням передають шалені почуття ліричного героя: «Дві руки сороміцькі тягнулися ласо, як змії, і заспрагла душа, улягаючи, ждала дощу» [5, с. 150].

Отже, Василь Стус майстерно володіє інструментарієм української мови: як грою слів, так і грою у слова-метафори, які привертають увагу, визначають незвичний погляд на явища чи події.

Метафоричність Стусової поезії демонструє найкращі зразки одухотворення в українській літературі. Читач ніби занурюється у світ мелодійної мови, що віддзеркалює споконвічну історію народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальні проблеми української літератури і фольклору : Наук. збірник. Вип. 12 / Редкол.: С. В. Мишанич. Донецьк : Норд-Прес, 2008. 460 с.
2. Галич О. Теорія літератури : Підр. К. : Либідь, 2001. 488 с.
3. Дорофеева Н. І. Словник-довідник з зарубіжної літератури. Харків : Світ дитинства, 2000. 192 с.
4. Мацько Л. І. Стилїстика української мови : Підр. / за ред. Л. І. Мацько. К. : Вища шк., 2003. 462 с.
5. Стус В. С. Вибрані твори. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. 352 с.
6. Стус В. Палїмпсести. Вибране. К. : Наук. думка, 1986. 345 с.
7. Сучасна українська літературна мова : Підр. / за ред. М. Я. Плющ. 2-ге вид., перероб. і доповн. К. : Вища шк., 2000. 430 с.
8. Українська література : Хрестоматія для 11 кл. серед. навч. закладів / Упоряд. Р. В. Мовчан, Ю. І. Ковалів. К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2000. 576 с.
9. Універсальний словник 7 в 1. Українська мова та література / Уклад. В. В. Паращич. Харків : «Навч. літ.», 2017. 448 с.